

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

Ол бүкіл әлем бойынша саяхаттап, өмірдің барлық салаларындағы және сыныптарындағы адамдарға қызмет көрсететін және жаңа өмірдің пайда болуына, кейде сәбилер мен аналардың өліміне куә болған акушерлер туралы ойлады.

"Акушерлік" ежелгі мамандық. Тіпті 1980 жылдары ауылдық жерлердегі әйелдерге дәстүрлі акушерлер босануға көмектесті. Мен олардың 1970 жылдары жұмыс істегенін бірнеше рет көрдім, өйткені менің барлық кіші інілерім олардың көмегімен дүниеге келді", - дейді Ху Сюэвэн.

Мысалы, мына үзіндіде акушерлік туралы айтылғанын көруге болады: «Барлық жүктіліктер бірқалыпты жүрмейді, жазатайым оқиғалар орын алады және туылу өлімнен әлдеқайда қиын. Акушерлер қорқатын босанудың бірнеше түрі бар, бірақ олар акушерлік Дағдылар мен техниканың ең сынағы болып табылады. Мысалы, жерге басу арқылы босану, яғни бала алдымен аяғын төмен түсіреді, содан кейін екінші аяғын да төмендете алады; мысалы, босану, яғни алдымен қолды созу, жылу мен суықты тексеру сияқты; мысалы, босану жерде отыру, алдымен бөкселерді әдейі ойнақы етіп көрсетеді; гүл туу сияқты, сиқыршы сияқты қол мен аяқтан; көлденең босану, іштегі көлденең, ойын; мысалы, зеріктіру, босану кезінде тыныс алу жетіспейді, оны уақтылы шешу керек».

Қорытынды

Ху Сюэвэннің шығармашылығы - бұл туған жердегі терең тамырлар қарапайым адамдардың өмірін бейнелеп қана қоймай, сонымен қатар әмбебап адами құндылықтар мен тақырыптарды қозғайтын туындыларды шабыттандыратын керемет мысал. Оның романдары адамның табиғаты мен туған өлкенің мәні туралы терең ойларды жеткізетін өмірдің байлығы мен эмоционалды шиеленіске толы. Оның шығармаларында біз жазудың ерекше стилін ғана емес, сонымен бірге адам өмірінің ең терең аспектілерін де көреміз. Ху Сюэвэн өзінің таланты мен өнерге деген адалдығының арқасында оқырмандарды шабыттандырады және қазіргі әдебиетте мағыналы дауыс болып қала береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ху Сюэвэн // Энциклопедия Байду. – 2023. URL: <https://baike.baidu.com/item/%E8%83%A1%E5%AD%A6%E6%96%87/12567>

2. Чэнцан Ли Цинчуан. 上海访谈 |

胡学文：故乡在生长，我立在这里和世界对话；祖奶过得很好，过几天我要带她去英国 // youth-daily. – 2023. URL:

https://mp.weixin.qq.com/s?__biz=MjM5NDIxNzQyMA==&mid=2651063821&idx=1&sn=63dbc229c3cb18998963955e3b4be4e1&source=41#wechat_redirect

3. 胡学文《有生》// 豆瓣读书. - 2023. URL: <https://book.douban.com/subject/35275527/>

4. Люо Син. 胡学文《有生》：一部“生之书”，写的是人的活法和解法 //

澎湃新闻记者. – 2023. URL: https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_22492199

ӨОЖ 811.581

ҚАЗІРГІ ҚЫТАЙ ТІЛІНІҢ ФОНЕТИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПИНЬИННІҢ РӨЛІ МЕН ҚЫЗМЕТІ

Аршынқызы Айгерім

aaio1@mail.ru

Бір ғана Қытайдың халқы шамамен 1,3 миллиард адамды құрайды, бұл адамзаттың жалпы санының шамамен бестен бір бөлігін құрайды. Қытай тілінің әртүрлі түрлерінде өз ана тілі ретінде өсіп келе жатқан адамдардың осындай жоғары пайызымен қытай тілі әлемде жиі қолданылатын тілдердің бірі болып табылады. Осының аясында қытай тіліне қызығушылық Қытайдан тыс жерлерде де тез өсіп келеді. Қытай - хань, чжуан, ұйғыр, хуэй, ибетан, мяо, маньчжур, моңғол, буи және Кореяны қоса алғанда 56 этникалық топты ресми танитын біртұтас көпұлтты мемлекет. Қытай тілі немесе "чжунгуо рен" (中国人) этникалық ерекшелігіне қарамастан, Қытай Халық Республикасының барлық азаматтарын белгілеу үшін пайдаланылады. Көптеген ханьшылардан басқа, жалпы саны 96,5 миллионнан асатын ханьдық емес қытайлықтар Қытай Халық Республикасы халқының жалпы санының шамамен 8% -ын құрайды [1]. Қытай тілі ағылшын тіліндегі атауы ретінде Азиядағы қытай-тибет тілдерінің синит кіші тобына жатады. Ең алдымен, қытай тілін "чжунвэнь" (中文) деп аударуға болады. "Чжунвэнь" (中文) сондай-ақ қытай тілі мен әдебиетін зерттеу кезінде академиялық пәнді белгілеу үшін қолайлы термин болып табылады, мысалы, университеттегі қытай факультеті үшін "чжунвэньси" (中文系). Екіншіден, ханьюй «ханьюй тілі» термині Қытайда және басқа әлемде сөйлейтін барлық хань емес тілдермен 1,3 миллиард Қытай Республикасы азаматтарының 92% -ын құрайтын хань халқы сөйлейтін тілдердің контекстінде қолданылады. Үшіншіден, ханьюй - тілдер үшін ортақ термин болғандықтан, олардың көпшілігі хань тілінің әртүрлі тілдерін сөйлеушілерге өзара түсініксіз. Төртіншіден, қытай тілі әртүрлі қытай диалектілеріне немесе ханьфаньянға жатады, бірақ Қытайдағы этникалық азшылықтар сөйлейтін хан-қытай тілдерінің ешқайсысын қамтымайды. Сингапурда, сондай-ақ Оңтүстік-Шығыс Азияның басқа да қытайлық қауымдарында қытайлық ханью, «хань тілі» деп аталады. Қытай үкіметі барлық этностар мен олардың тілдері арасындағы саяси теңдікті көрсету үшін го юй атауын путунхуа атауына ауыстырған [2]. Путунхуаның ресми анықтамасы: «Пекин фонологиялық жүйесі айтылу нормасы, ал солтүстік диалектілері - базалық диалектілер болып табылатын және оның грамматикалық нормаларына қатысты» бяхуа халық әдеби тіліндегі «үлгілі қазіргі заманғы туындыларға сүйенетін қазіргі заманғы қытай тілінің стандартты нысаны» [3]. Қытайдың стандартты қытай тілі бірнеше ондаған жылдар бойы Қытайдың ресми тілі болды. Ол мектептер мен университеттерде, сондай-ақ ұлттық радио және теледидар хабарларында пайдаланылады.

Мандарин тілі қытай иероглифтерімен жазылады, бірақ иероглифтер айтылуы туралы дәйекті ақпарат бермейді. Жалпы алғанда, қытай иероглифтеріне қарап, айтуды анықтау мүмкін емес, бірақ кейде жалпы бөліктері бар иероглифтер ұқсас айтылады. Көптеген тілдерден айырмашылығы, қытай иероглифтері бірінші кезекте фонетикалық емес, әліпбилік емес, пиктографиялық немесе идеографиялық (мағынаны жеткізу үшін суреттер мен символдардың комбинацияларын көрсететін), ежелгі Египет иероглифтері сияқты. Демек, тілді үйрету кезінде әрбір иероглифтің айтылуын жазбаша ұсыну тәсілі қажет болды. Сондықтан мандарин тілі әдетте транскрипция арқылы оқытылады. Қытайда және Батыста мандарин диалектінде қытай тілі үшін көптеген транскрипция жүйелері әзірленді. Олардың көпшілігі латын әліпбиіне негізделген, сондықтан «латынизация» жүйелері деп аталады. Ни еңбегіне сәйкес қытай тіліне арналған бірінші әліпбилік жазу жүйесін итальяндық миссионер Маттео Риччи әзірлеген және 1605 жылы Пекинде жарияланған (бірақ жазба жоғалған) [4]. Кейіннен басқа миссионерлер шетелдіктерге қытай тілін үйренуге көмектесу үшін әртүрлі басқа да әліпбилік жүйелерді

әзірледі. Пиньинь әзірленгенге дейін ағылшын әліпбиін пайдалана отырып, қытай сөздерін жазудың басқа да жүйелері болған. 1892 жылы қабылданған Уэйл-Джайлс жүйесі ең көрнекті болып табылады. Алайда ғасырдың екінші жартысында қытай тілін стандарттағаннан кейін бұл ескі жүйелердің көптеген сөздері Қытайда енді қолданылмайды. Мысалы, Бейжің бұрын Қытай астанасын айту тәсілі болса, қазір Қытайда оны Бейжің деп айтады. Осы ескі сөздердің кейбіреулері Қытайда ығыстырылғанына қарамастан, олар әлі де бүкіл әлемде кеңінен қолданылады.

Әліпбилік жазу қытай зияткерлерінің назарын Апиын соғысынан (1840-1842) кейін ғана аударды. Он тоғызыншы ғасырдың басындағы тіл реформасының көптеген жақтаушылары әліпбилік жазу қазіргі заманғы ұлт күшінің кілті болып табылады деп санайды. Сондықтан стандартты сөйлесу тілін ұсынумен қатар, олар әліпбилік жазу жүйесін құруды ұсынды. Қытайдың алғашқы дизайнын Ганчжан Лу 1892 жылы жариялады. Қытай Республикасы (Тайвань) 1928 жылы қабылдаған жүйе Гою Луомази «Ұлттық тілдің латынизациясы» деп аталады. 1958 жылы Қытай Халық Республикасы қабылдаған жүйе Ханью Пиньинь Фаньань, «Қытай емле жүйесі» немесе қысқаша «Пиньинь» деп аталады. Екі жүйенің арасындағы негізгі айырмашылық Гою Луомази әріптерді тонды жазу үшін пайдаланады, ал пиньинь тонды жеке диакритикалық белгілермен білдіреді. Бұл мақалада тек пиньинь ғана қызығушылық тудырады.

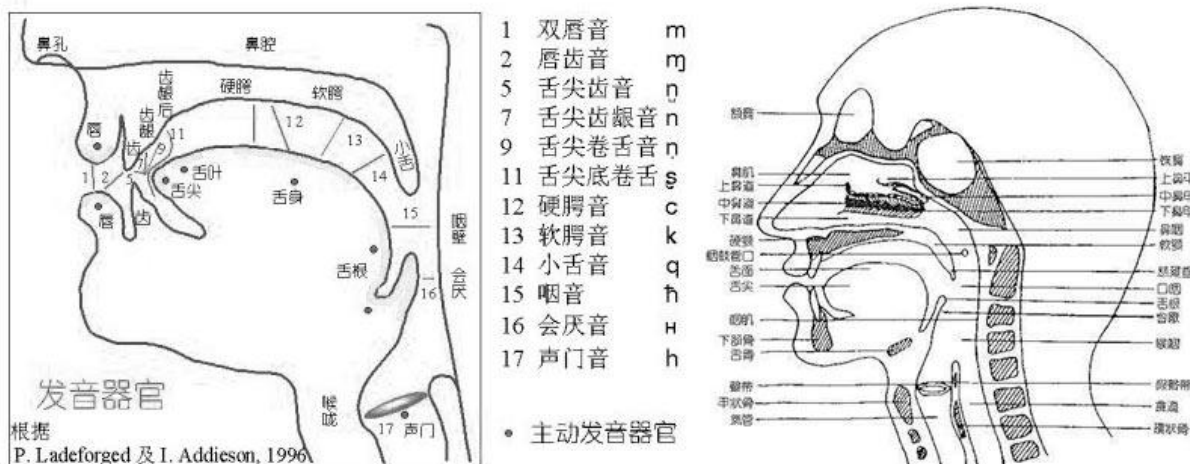
Пиньинь дыбыстарды біріктіруді немесе оларды әріптермен айтуды білдіреді. Пиньинь қытай тілінде сөйлеушілер мен мандарин диалектінде қытай тілін үйренушілер үшін әзірленген және латын әліпбиінің көмегімен мандарин диалектісінде қытай тілінің дыбыстарын ұсынудың тиімді тәсілі болып табылады. Ол ағылшын сөздерінің қалай айтылатынын көрсету үшін сөздіктерде қолданылатын халықаралық фонетикалық символдар ретінде қызмет етеді. Оны алғаш рет 1958 жылы Қытай үкіметі мақұлдады, ал Стандарттау жөніндегі халықаралық ұйым оны сөз стандарты ретінде 1982 жылы қабылдады. 1958 жылдан бастап пиньинь жүйесі мандарин диалектінде қытай тілін оқыту кезінде шетелдіктер үшін өте пайдалы болды және қазіргі уақытта оны шетелдік студенттерге қытай тілін оқытатын мұғалімдер кеңінен қолдануда. Пиньиньдердің шетелде табысты болуы оның ағылшын әріптерімен ұқсастығымен түсіндіріледі, бұл ағылшын тілін білетін студенттерге қытайлық фонетикалық символдарды есте сақтауды ғана емес, сонымен қатар ағылшын тілін қолдайтын компьютерлерге қытай мәтінін енгізуді де жеңілдетеді [1]. Пиньинь бізге таныс ағылшын тілді әлемге арналмаған. Бұл ағылшын немесе орыс тілінде сөйлеушілер пиньинь сөздерін алдын ала зерттеусіз айтуға тырысқан сайын байқалады. Жағдайлардың жартысына жуығында пиньинь әріптері ағылшын сөзіндегі дыбыстардан өзгеше дыбыстарды білдіреді және көптеген жағдайларда дауыстар ерекше дыбыстарға ие болады. Пиньинь - Қытай Халық Республикасында пайдаланылатын Пекин ауданының мандарин диалектіне негізделген қытай мандарын латын тіліне аудару жүйесі (фонетикалық жазба және латын әліпбиіне транслитерация). Пиньинь латын әліпбиін (Роман) қолданғанымен, оның ағылшын немесе кез келген басқа тілдің емес, мандарин тілінің дыбыстарын білдіретінін назарда ұстау керек.

Қытай тіліндегі әрбір буынның фонологиялық құрылымы тоны бар ядродан (ол монофтонг, дифтонг немесе трифтонг болуы мүмкін) тұрады. Кейбір жағдайларда дауысты дыбыс өзек ретінде пайдаланылмайды. Бұған мысал ретінде /m/және/ŋ/мұрындық сонорлы дауыссыздары буын ретінде жеке тұра алатын кантон диалектісі болып табылады. Пиньинь - қытай мандариніне негізделген фонетикалық транскрипция болғандықтан, пиньин тек дауыссыз буындардан ғана тұрмайды. Барлық ауызекі тіл түрлерінде буындардың көпшілігі әдетте ашық болады, бұл оларда код жоқ дегенді білдіреді, бірақ кодтары бар буындар /m/, /n/, /ŋ/, /p/, /t/, /k/ шектелген. Қытай мандаринінде буынның соңында пайда болатын жалғыз үш дауыссыз болып грамматикалық суффикс ретінде пайдаланылатын /-n/және/- ŋ/, және/- g/ табылады. Кез келген

басқа дауыссыз сөзбен аяқталатын қытай буындары қытайлық путунхуа тілінен емес, кантон тілінен, не Қытайдың диалектілерінен алынған. Дауыстар жиыны әдетте басында да, кодта да кездеспейді. Барлығы 400-ге жуық буындар бар, ал тональды түрлендірулерге ұшыраған мыңдай буындар бар, бұл ағылшын немесе орыс тіліне қарағанда сегіз есе көп [5].

Жалпы алғанда, әр тілді үйрену барысында артикуляция маңызды рөл атқарады. Ең қызығы, әр тілде өзіндік айтылу, дыбысталу ерекшеліктері болады. Қытай артикуляциясы әртүрлі сөйлеу органдарының үйлесімді қозғалысы мен өзара іс-қимылын көздейді. Төмендегі диаграммада қытай тілінде дыбысталуға қатысатын артикуляция мүшелері келтірілген:

1-диаграмма. Артикуляция және дыбысталуға қатысатын мүшелер

(<https://www.ijserp.org/>)

Пиньинь жүйесі қытай тілінің ерекшеліктерін көрсетеді. Қытай тіліндегі негізгі фонетикалық бірлік - буын. Бір буын фонетикалық түрде бір қытай иероглифінің айтылуын білдіреді. Қытай тіліндегі буынның сегменттік құрылымы бастапқы тілден басталады, одан кейін соңғы дыбыс. Бас әріптері - бастапқы дауыссыз, ал ақтық мәндері - бұл медиальды (жартылай дауыссыз, көпшілік алдында тұрған), негізгі дауысты және кодтың (соңғы дауыссыз немесе дауыссыз) барлық мүмкін болатын комбинациялары. Еуропалық тілдерден айырмашылығы, үндес және дауысты емес, инициаль (声母) мен жалғау (韵母), пиньиньдегі негізгі элементтер болып табылады (және қытай тілін сипаттау үшін пайдаланылатын басқа фонетикалық жүйелердің көпшілігі). Басқа тілдердегідей дауысты және дауыссыз емес, инициаль және соңғы финаль пиньинь жүйесінің негізгі элементтері болып табылады. Көптеген жағдайларда қытай буынында бір бастапқы, одан кейін бір соңғы буын болады. Кейбір жағдайларда буынның тек соңғы (финаль), бірақ бастапқы (инициаль) емес буыны болуы мүмкін.

Пиньиньде 21 бас әріп бар. Келесі кесте (Лин & Ванг «Фонетика» (2004) кітабындағы қытай тіліндегі тиісті кестеден аударылған және бейімделген) барлық бастапқы әріптер артикуляция тәсілін білдіретін жолдарда, бастапқы немесе дауыссыз қалай пайда болатынын білдіретін жолдарда және артикуляция орнын білдіретін бағандарда орналасқан, бұл дауыс жолындағы бастапқы немесе дауыссыз әріптер қайда пайда болатынын білдіреді. Кестенің әрбір ұяшығында пиньинь символдары көрсетілген.

1-кесте. Инициаль

b, p, m

f
z, c, s
d, t, n, l
zh, ch, sh, r
j, q, x
g, k, h

Чжуйинь жүйесінен (Пиньинь жүйесін құруға дейін пайдаланылған қытай фонетикалық жүйесі) алынған жалпы қабылданған тәртіп. Чжуйинь бірегей таңбаларды пайдаланады, бірақ латын әріптерін жеке әріптер және тональды белгілер ретінде емес), былайша көрінеді: /b/, /p/, /m/, /f/, /d/, /t/, /n/, /l/, /l/, /g/, /k/, /h/, /j/, /q/, /x/, /zh/, /ch/, /sh/, /z/, /c/ және /s/.

Пиньиньда 35 финал бар. Финалдың келесі кестесі негізгі дауысты және кодтарды білдіретін жолдардан, медициналық белгілерді білдіретін бағандардан құралған. (Кесте Лин & Ванг (2004) «Фонетика» кітабындағы қытай тіліндегі тиісті кестеден аударылды және бейімделді.

2-кесте. Финаль

a	o	e	i	u	ü
ai ao	ou	ei	ia ie iao iu	ua uo uai ui	üe
an ang	ong	en eng	ian in iang ing iong	uan un uang	üan ün

Пиньинь жүйесін реттейтін мынадай қосымша ережелер бар:

- 1) “知、蚩、诗、日、资、雌、思” буындарында финаль әрқашан — “i” болады, сондықтан, бұл иероглифтардың пиньині былайша оқылады: /zhi/, /chi/, /shi/, /ri/, /zi/, /ci/ және /si/.
- 2) Финаль [a] (而, 二 т.б.) /er/ деп жазылады. Суффикс ретінде соңына /-r/ қосылады, сонда , 儿童 /ertong/ деп оқылады, ал 花儿 /huar/ ретінде.
- 3) /e/ финалі жалғыз тұрғанда /e/ деп оқыла береді.
- 4) /i/ финалінің барлығы инициалсіз /yi/ деп оқылады, мысалы, 衣, /ya/ 呀, /ye/ 耶, /yao/ 腰, /you/ 忧, /yan/ 烟, /yin/ 因, /yang/ 央, /ying/ 英, /yong/ 雍. /u/ финалі инициалсіз /wu/ деп жазылады, мысалы, 乌, /wa/ 蛙, /wo/ 窝, /wai/ 歪, /wei/ 威, /wan/ 弯, /wen/ 温, /wang/ 汪, and /weng/ 翁.

5) /ü/ финалінен кейін /j/, /q/, немесе /x/ инициалдары келсе, /ü/ финалінің төбесіндегі екі нүктесі жойылып кетеді де, пиньинь /ju/ 居, /qu/ 区, немесе /xu/ 虚 ретінде жазылады. Алайда, финальдан кейін /l/ немесе /n/ келсе, ол екі нүктесімен жазылады, мысалы /lü/ 吕 және /nü / 女.

6) Егер /iou/, /uei/, and /uen/, финальдарының алдында инициальдар тұрса, бұл финальдар /iu/, /ui/, and /un/ ретінде жазылады. Мысалы, /niu/ 牛, /gui/ 归 және /lun/ 论.

Қазіргі жағдайда пиньинь дыбысын зерделеудің өзектілігі бірінші кезектегі мәнге ие. Қытай тілін үйренуге деген ғаламдық қызығушылықтың өсуі, технологиялардың тіл білімі мен коммуникацияға ықпалдасуының өсуімен бірге пиньиньдің айрықша маңыздылығын көрсетеді. Тілді үйренушілер айту нюанстарын түсіну үшін баға жетпес құрал ретінде пиньиньге сүйенеді, ал оқытушылар тиімді оқыту үшін оның жүйелі тәсілін пайдаланады. Оның үстіне, цифрлық коммуникация дәуірінде пиньинь енгізу әдістерінің іргетасы болып табылады, бұл оны әртүрлі технологиялық қосымшаларда алмастырғысыз етеді. Осылайша, пиньинь дыбысталуының ерекшеліктері мен маңыздылығын зерделеу уақтылы ғана емес, сонымен қатар алуан түрлі және өзара байланысты әлемнің өзгермелі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін де қажет. Қытай балаларының сауаттылығын ерте дамытуда пиньиньнің қажеттілігі мен ерекше рөлі қытай тілінің ерекшеліктерінен де туындайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Sun C. Chinese: A Linguistic Introduction. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
2. Zhou Y. The Historical Evolution of Chinese Languages and Scripts. Translated by Liqing Zhang. – Ohio: The Ohio State University. National East Asian Languages Resource Center, 2003.
3. Chen P. Modern Chinese. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
4. Ni H. A Short History of the Movement for Alphabetical Writing in Chinese. – Shanghai: Shidai Shubao Chubanshe. 1948.
5. Li M. & Shi P.W. Chinese Putonghua Phonetic Standards. – Beijing: Beijing Language and Culture University Press, 1986.

ӘОЖ 821.581

МУ ГУЙИН МЕН ТОМИРИСТІҢ ӘДЕБИ ШЫҒАРМАДАҒЫ БЕЙНЕЛЕРІН САЛЫСТЫРУ

Галиев Тамерлан Сакенович

tamerlan.galiev@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ 6В02311- «Шетел филологиясы: қытай тілі» білім беру
бағдарламасының 4-курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.к, доцент м.а., Б.Жылқыбекұлы

Қытай әдеби дәстүрі мыңдаған жылдар бойы тоқылған, Қытайдың бай мәдени, философиялық және тарихи ландшафтын бейнелейтін ежелгі және көп қырлы гобелен болып табылады. Үш мыңнан астам жылды қамтитын бұл әдеби мұра қытай қоғамындағы серпінді өзгерістермен бірге дамыған жанрлардың, стильдердің және тақырыптардың кең спектрін қамтиды. Ежелгі ауызша дәстүрлердің тамыры, қытай әдебиетінің ең алғашқы түрлері поэзия және «Әндер кітабы» (Шицзин) және «Құжаттар кітабы» (Шуцзин) сияқты тарихи жазбалар